ОСВІТА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

EDUCATION IN THE INFORMATION SOCIETY

Дослідження становища освіти у сучасному світі є актуальним, оскільки саме освіта є інститутом підготовки членів суспільства до трудової діяльності та громадської активності. Сучасне суспільство визначають як інформаційне з огляду на вирішальну роль знань та інформації в різних сферах його життєдіяльності. Основною сферою економічної активності стає сфера надання послуг, а найоплачуванішими професіями такі, які вимагають постійного підвищення кваліфікації (управлінці, інженери наукоємних галузей, освітяни, медики та інші спеціалісти, які займаються насамперед інтелектуальною працею). В інформаційному суспільстві особистість повинна володіти низкою якостей та компетентностей, серед яких важливе місце посідає вміння навчатися протягом усього життя. Навчання протягом усього життя може відбуватися у формі здобуття формальної, неформальної та інформальної освіти. У ході дослідження було проаналізовано літературу з проблеми становища освіти в інформаційному суспільстві, а також вторинні емпіричні дані. Виявлено, що основною рисою освіти в інформаційному суспільстві є відкритість, яка розглядається як доступність освіти для слухачів (незалежно від віку, статі, місця проживання, економічного становища тощо), з одного боку, та як пристосовуваність освітніх програм до запитів споживачів освітніх послуг та суспільства загалом – з іншого. Відкритість притаманна всім формам освіти: формальній, неформальній та інформальній. Відкритість освіти забезпечується постійним розвитком комп'ютерних та хмарних технологій, а також супутнього програмного забезпечення.

Нині людина може отримувати освіту дистанційно завдяки діяльності відкритих університетів та масових відкритих онлайн-курсів (МООС). Останні дають можливість здобуття освіти через співпрацю з різними університетами. МООС займає велику частку світового ринку електронного навчання. Вони є інструментами навчання з усіма ознаками відкритості, такими як: доступність, інноваційність, актуальність тощо. Користувачами МООС є люди різного віку, освіти, роду занять тощо. Серед факторів зацікавлення до такого роду навчання є інтерес, бажання покращити свої знання в сфері професійної діяльності, прагнення до саморозвитку.

Ключові слова: інформаційне суспільство, освіта, відкрита освіта, формальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта, МООС.

The study of the situation of education in the modern world is relevant, because education is the institution of preparing members of society for work and social activity. Modern society is defined as informational given the crucial role of knowledge and information in various spheres of its life. The main area of economic activity is the provision of services, and the highest paid professions are those that require continuous training (managers, engineers of science-intensive industries, educators, physicians and other professionals who are primarily engaged in intellectual work). In the information society, a person must have a number of qualities and competencies, among which the ability to learn throughout life is important. Lifelong learning can take the form of formal, non-formal and informal education. During the study literature on the situation of education in the information society, as well as secondary empirical data were analyzed. It was found that the main feature of education in the information society is openness, which is seen as access to education for students (regardless of age, gender, place of residence, economic status, etc.), on the one hand, and as the adaptability of educational programs to consumers of educational services and society – on the other. Openness is inherent in all forms of education: formal, non-formal and informal. Open education is ensured by the constant development of computer and cloud technologies, as well as related software.

Today, people can receive education remotely through open universities and mass open online courses (MOOCs). MOOCs provide educational opportunities through cooperation with various universities. MOOC occupies a large share of the global e-learning market. They are learning tools with all the hallmarks of openness: accessibility, innovation, relevance, and so on. The users of the MOOC are people of different ages, education, occupations, etc. Among the factors of interest in this type of training is interest, desire to improve their knowledge in the field of professional activity, the desire for self-development.

Key words: information society, education, open education, formal education, non-formal education, informal education, MOOC.

УДК 316.74:37
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.14.13>

Яцишин У.В.
к.політ.н.,
асистент кафедри соціології
та соціальної роботи
Національний університет
«Львівська політехніка»

Ми живемо у світі потоків інформації. Доступ до Інтернету є звичним явищем; через персональні комп'ютери, планшети, телевізори, смартфони тощо ми постійно маємо змогу створювати, споживати, поширювати різноманітну інформацію. Технічні засоби створюють можливості для миттєвої комунікації між людьми й організаціями, незважаючи на кордони. Все більше сфер життя та галу-

зей економіки залежні від наукоємних технологій, комунікативних мереж, обміну інформацією. Стрімко розвивається сфера послуг. Змінюються суспільні запити стосовно форм та якості освіти. Про особливості розвитку інформаційного суспільства та місце освіти в ньому розмірковували Д. Белл, Ю. Габермас, М. Кастельс, Е. Тоффлер, А. Турен, Ф. Фукуяма та інші. Серед українських дослідників зв'язок

інформатизації суспільства та освіти досліджують В. Биков, О. Висоцька, В. Лях, В. Щербина, А. Яцишин та ін. Монографій з теми обмаль, можемо згадати «Відкриту освіту» за редакцією Т. Ійосі та М.С. Віджая Кумара та «Моделі організаційних систем відкритої освіти» В. Бикова. В основному, ці дослідники зосереджуються на проблемах впровадження окремих новітніх технологій у навчання, а публікації носять виразний педагогічний характер. Соціологічних розвідок вкрай мало. **Метою цієї статті** є аналіз характерних ознак та форм освіти в сучасному інформаційному суспільстві із соціологічної точки зору.

Виклад основного матеріалу. Інформаційне суспільство – це суспільство, яке зорієнтоване на створення, переробку та обмін інформацією. Воно динамічне, глобалізоване та технологічно розвинене. Одним з перших учених, хто зауважив, що освіта і навчання в інформаційному суспільстві перетворилися на центральні підвалини розвитку економічної ефективності, був Е. Тоффлер. Тому класичні системи масової освіти є застарілими. Підготовка людини до життя в новому суспільстві вимагає від закладів освіти адаптивності і відповідності принципам інтерактивності, мобільності, доступності, можливості взаємозв'язку, повсюдності і глобалізації [9, с. 447]. Комп'ютеризація стає тим інструментом, завдяки якому можна досягти реалізації цих принципів. У цьому ж логічному напрямі розвивав свої ідеї Д. Белл. Він зробив акцент на провідній ролі теоретичного знання, яке може стати джерелом інноваційних змін через створення наукоємних галузей промисловості: хімічної промисловості, обчислювальної техніки, електроніки, оптики. Ключовими інститутами постіндустріального суспільства мають бути університети, академії та інші центри вищої освіти. Тож поєднання науки й економіки здатне дати новий поштовх розвитку суспільства [1, с. 220].

Інформаційне суспільство виявляється у переорієнтації економіки із виробничої на сферу надання послуг. Серед найбільш оплачуваних професій у США, Великобританії, Канаді та Німеччині станом на 2019 р. були анестезіологи, хірурги, лікарі, дантисти, стоматологи, генеральні директори, менеджери інженери, менеджери ІТ-систем, корпоративні юристи, менеджери з маркетингу, авіадиспетчери, пілоти літаків, фармацевти, інженери-нафтовики, старші наукові співробітники, інженери з космічної галузі, інженери з комп'ютерного обладнання, старші програмні інженери, викладачі коледжів чи університетів та інвестиційні банкіри [11]. Кожна з представлених професій вимагає від людини не лише ґрунтовної підготовки, але й постійного оновлення вже наявних знань та нави-

чок як відповідь на технологічні новинки в цих галузях. Тож роль освіти у здобутті кваліфікації та конкуренції на ринку праці є ключовою. Е. Тоффлер відзначив: «Через шкільну освіту, перепідготовку, навчання на робочому місці ми повинні будемо підготувати людей до роботи у сфері послуг, таких як допомога і догляд (за людьми похилого віку та дітьми), охорона здоров'я, особиста безпека, навчання, сфера розваг, туризм тощо» [9, с. 101]. Інтелект особи стає її основним ресурсом на ринку праці. Інтелект – це не лише сукупність знань і навичок, але й гнучкість, відкритість до нового й адаптивність до зміни умов на ринку праці. М. Кастельс зауважив, що в економіці інтелектуальна праця все більше витісняє фізичну, тому головним ресурсом індивіда має бути вміння навчатися протягом усього життя. «Якість вимірюється не роками, затраченими на освіту, – вона визначається характером освіти», – зазначив М. Кастельс [5, с. 113]. Сучасна освіта повинна формувати у людини якісно нові компетентності: вміння думати, шукати нові методи вирішення поточних завдань, навчатися протягом усього життя [4, с. 111], адаптуватися до змін, комунікувати, самоорганізовуватися, приймати рішення, вирішувати конфлікти тощо.

Нині перед людиною відкриваються безпрецедентно великі можливості для здобуття освіти. Розрізняють освіту формальну (освіту, яку людина здобуває у закладі освіти відповідно до визначеного навчального плану і в результаті отримує офіційно визнаний документ про результати навчання), неформальну (освіту, яку людина отримує, як правило, за освітніми програмами і в результаті отримує сертифікати або часткову освітню кваліфікацію) та інформальну (освіту, яку людина здобуває під час повсякденної діяльності і не передбачає документального підтвердження отриманих компетентностей). Кожна форма освіти стає доступною завдяки швидко зростаючим змінам у технологіях. Практично кожна особа має комп'ютер або інший пристрій з доступом до Інтернет. Згідно зі звітом ООН, 4,1 мільярда людей у світі підключені до Інтернету, а кількість користувачів Інтернету зросла з 25,8% населення Землі у 2009 р. до 53,6% у 2019 р. [6]. Згідно з даними інтернет-асоціації України, у 65% українців є Інтернет удома, а кількість користувачів Інтернету зросла з 25% українців у 2009 р. до 71% у 2019 р. [7]. Інтернет стає чи не головним джерелом інформації. Ця інформація стосується всіх сфер життя людини (політики, економіки, саморозвитку, дозвілля, медицини, краси, кулінарії тощо). Отже, життя людини стрімко віртуалізується.

Віртуалізація стала характерною рисою й освіти. Заклади освіти (незалежно від форми освіти, яку пропонує) презентують себе у Інтер-

нет, що є вагомим чинником приваблення уваги потенційних студентів до закладу освіти і послуг, які він пропонує. Віртуалізується взаємодія закладів освіти, викладачів та студентів. Кожен має вільний доступ до університетів, інформаційних та освітніх ресурсів, електронних бібліотек, а також можливість самостійно планувати й організовувати своє навчання.

На наше переконання, основною рисою сучасної освіти є її відкритість. «Відкритість» – це принцип взаємодії надавачів освітніх послуг (юридичних та фізичних осіб) та споживачів, орієнтація закладів освіти на задоволення потреб студентів (гуманістичний аспект) з використанням новітніх педагогічних технологій, комп'ютерної техніки та програмного забезпечення (інноваційний аспект) [10, с. 165]. Не менш важливо, що відкрита освіта є елементом відкритого демократичного суспільства, в якому особистість отримує свободу до самореалізації, задоволення пізнавальних потреб [3]. Появу відкритої освіти спричинили: нові вимоги до освітнього рівня людей та характеру освіти, яку вони повинні здобувати; нові вимоги та потреби до характеру освіти, які висувають самі здобувачі; нові можливості (педагогічні, технологічні) для отримання освіти та індивідуального особистісного розвитку людини [2, с. 31]. Відкрита освіта дає змогу людині отримувати формальну, неформальну та інформальну освіту протягом усього життя незалежно від віку, статі, етнічної приналежності, місця проживання, фінансового становища, сімейного стану.

Формальну освіту надають акредитовані заклади освіти (школи, коледжі, університети). Навчальні плани у них формуються до початку навчання особи і не змінюються до її завершення. Відкритість в університетах виявляється у їх адаптивності та використанні дистанційних форм навчання. Дистанційне навчання не є синонімом заочної освіти. Це організація навчального процесу, яка дозволяє взаємодію викладачів та студентів за допомогою технічних засобів і передбачає застосування відмінних від традиційних педагогічних технік. У 1969 р. у Лондоні було засновано Відкритий Університет, який став першим закладом вищої освіти, який навчав дистанційно. Сьогодні відкритих університетів у світі є безліч (у Гонконзі, Ізраїлі, Шрі-Ланці, Танзанії, Індії тощо). Ці університети надають офіційно визнані дипломи бакалаврів та магістрів. Їхня перевага полягає у тому, що люди, які з економічних, географічних, етнічних чи ґендерних причин не можуть отримати освіту у класичному університеті, можуть отримати її дистанційно.

Питання дистанційного навчання в Україні та світі постало особливо гостро в умовах карантину, пов'язаного з поширенням Covid-19. Зокрема, в Україні більшість викла-

дачів та студентів виявилися не готовими до такої форми організації навчального процесу. На жаль, опитувань, які стосуються впливу карантинних заходів, пов'язаних із Covid-19, на освітню активність студентів мало. Цікавим є дослідження, проведене Національним фондом освітніх досліджень (NFER) серед 233 керівників та 1821 вчителя загальноосвітніх, початкових та середніх шкіл Англії. Було з'ясовано, що вчителі регулярно контактують у середньому із 60% своїх учнів, а у середньому 42% учнів повернули останню задану роботу [15]. У США схоже опитування, але серед батьків учнів середніх шкіл, провів Центр економічних та соціальних досліджень. Було з'ясовано, що 87% дітей навчаються дистанційно за шкільною програмою [16]. В Україні схоже опитування провела Служба освітнього омбудсмена. Опитування не є репрезентативним, але певну картину воно показує. З'ясовано, що 85,1% дітей продовжили навчання під час карантину, ще 13,9% навчаються не в повному обсязі, лише 1% дітей не продовжили навчання під час карантину [8]. Для багатьох студентів дистанційне навчання стало сприйматися як канікули; тому повернення до активного навчання ближче до завершення навчального року виявилось викликом.

Для викладачів викликом під час дистанційного навчання стало недостатнє вміння застосувати комп'ютерні технології та програмне забезпечення для організації взаємодії зі студентами. На допомогу їм активізувалися навчальні заклади та спеціалісти, які організували серію онлайн-семінарів та вебінарів з проблем користування віртуальними інструментами організації навчального процесу та перевірки знань студентів.

Окрему проблему становила відсутність живого спілкування між викладачами та студентами та поміж собою. У разі дистанційного навчання неможливо проводити різні форми групової роботи студентів, які покликані формувати у них навички критичного, логічного та аналітичного мислення, вміння аргументувати і відстоювати власну позицію. А це є однією з важливих компетентностей будь-якої освітньої програми.

Ефективність дистанційного навчання визначається, з одного боку, спланованістю навчального процесу з боку надавача освітніх послуг, а з іншого – вмінням студента самоорганізуватися і самотивуватися.

Найбільш помітною відкритістю освіти постає, коли йдеться про неформальну та інформальну освіту. Ринок освітніх послуг, який не пов'язаний із закладами освіти або пов'язаний частково через сертифікацію окремих курсів, є надзвичайно великим. Станом на 2014 р. світовий ринок електронного навчання становив 165,36 млрд доларів [12]. Даних по

Україні не знайдено. Великою популярністю нині користуються МООС (massive open online courses) – масові відкриті онлайн-курси. Ось деякі з них [6]: Canvas Network – каталог курсів, доступний безкоштовно для викладачів; Coursera – онлайн-курси, створені викладачами відомих університетів та компаній; European Schoolnet Academy – безкоштовні онлайн-курси професійного розвитку для вчителів; EdX – онлайн-курси від провідних навчальних закладів; Future Learn – онлайн-курси для студентів; Udemu – курси з ІКТ-навичок та програмування; Prometheus – українська платформа, яка працює на базі OpenEdx, співпрацює з університетами (наприклад, УКУ) та компаніями. МООС є продовженням ініціативи Массачусетського технологічного інституту OpenCourseWare – проєкту, який на початку 2000-х рр. почав викладати свої курси в Інтернет. Згодом приклад інституту почали наслідувати інші університети та організації. Одним із ключових гравців на ринку МООС є EdX – неприбуткова платформа МООС, створена Гарвардом та MIT у 2012 р. Має 70 млн студентів та велику кількість університетів-партнерів. Udemu – це платформа МООС, запущена в 2010 р. У ній 30 млн студентів, понад 100 000 курсів, а також низка бізнес-клієнтів, таких як Pinterest та booking.com [13]. Дослідження показують, що є чотири типи мотивації студентів користуватися МООС [17]: навчатися протягом усього життя або розуміти предмет; розважитися, отримати соціальний досвід та інтелектуальне стимулювання; зручність, часто в поєднанні з можливістю подолати бар'єри на шляху отримання традиційних варіантів навчання; спробувати інтернет-освіту.

МООС мають різне спрямування і націлені на різну аудиторію. Одні можуть надавати сертифікати чи дипломи (наприклад, магістр з громадського здоров'я). Ця форма навчання користується популярністю. Понад 3 млн студентів опановують вищу освіту повністю в Інтернеті, а 41,6% випускників, які повністю отримують онлайн-ступінь, мають вік 30 років і старші [13]. Водночас у них доступні курси, які вибирають для підвищення своїх знань і навичок у професійній діяльності (наприклад, основи роботи з Python), але сертифікати з яких мають радше номінальну вагу. Треті ж навчають того, що може й не стосуватися професійної діяльності студентів, їх вибирають для дозвілля (наприклад, малювання аквареллю) чи саморозвитку (наприклад, тайм-менеджмент). Програми першого типу мають ознаки формальної освіти і переважають на Coursera, а останнього мають ознаки неформальної та інформальної освіти і переважають на Udemu. Отже, МООС за своєю суттю перебувають на перетині всіх трьох форм освіти.

Окрім МООС, у навчальному процесі застосовуються різноманітні хмарні технології. Під час карантину в Україні популярністю користувалися інструменти та платформи для дистанційного навчання (Google Classroom, Zoom, Youtube, Skype), а також соціальні мережі та месенджери для дистанційного навчання (Viber, Facebook, Telegram) [8]. Університети переважно працюють через систему Moodle. Усі разом вони становлять потужний освітній ресурс.

Висновки з проведеного дослідження.

Сучасні інформаційні технології відкривають студентам доступ до нетрадиційних джерел інформації (електронних бібліотек, інтернет-статей, онлайн-курсів тощо), підвищують ефективність самостійної роботи, дають цілком нові можливості для творчості, знаходження та закріплення професійних навичок. Разом із цим процесом прогресує система освіти, яка натеper дає змогу залучати джерела, які досі вважались нетрадиційними (інтернет-бібліотеки, дистанційні навчальні курси тощо). Це призводить до нового розуміння всього освітнього процесу. Відкрита освіта є рушієм змін у суспільстві. Вона стирає багато стратифікаційних бар'єрів, адже нівелює значення віку, статі, національності і ще багато інших факторів у процесі здобуття знань людиною. Тому важливо, щоб Україна не стояла осторонь глобальних процесів у освіті.

Вагомою проблемою у трансформації освіти в Україні є брак досвіду користування інформаційними технологіями у викладачів. Протягом процесу викладання викладач сам повинен учитись, аби надавати студентам свіжі і якісні знання, котрі будуть корисними для використання в сучасному суспільстві. Проведене дослідження дає змогу нам зробити висновок, що формування у викладачів навичок роботи з комп'ютерною технікою та програмним забезпеченням можливе лише через активне впровадження таких технологій у навчальних закладах, а також організаційне та матеріальне сприяння освітнім ініціативам викладачів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія* : хрестоматія. Київ : Либідь, 1996. С. 194–250.
2. Биков В.Ю. Відкрита освіта в Єдиному інформаційному освітньому просторі. *Педагогічний дискурс*, 2010. № 7. С. 30–35.
3. Висоцька О.Є. Відкрита освіта як чинник випереджаючого розвитку суспільства, 2009. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf1/Vysocka.pdf (дата звернення: 20.06.2020).
4. Драйден Г., Вос Дж. Революція в обучении. *Научить мир учиться по-новому*. Москва : Изд-во «Экономика», 2003. 672 с.

5. Кастельс М. Галактика Інтернет. *Размышления об Интернете, бизнесе и обществе*. Екатеринбург : У-Фактория, 2004. 328 с.

6. ООН: 4,1 мільярда людей у світі підключені до Інтернету. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-onn-internet/30254946.html> (дата звернення: 20.06.2020).

7. Проникнення Інтернету в Україні. URL: https://inau.ua/sites/default/files/file/1910/dani_ustanovchuh_doslidzhen_iii_kvartal_2019_roku.pdf (дата звернення: 20.06.2020).

8. Результати опитування батьків «Навчання дітей під час карантину». URL: <https://eo.gov.ua/2020/04/17/rezul-taty-opytuvannia-bat-kiv-navchannia-ditey-pid-chas-karantynu/> (дата звернення: 20.06.2020).

9. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2003. 669 с.

10. Яцишин У.В. Роль відкритої освіти у формуванні компетентностей студентів. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2018. № 18–19, С. 165–166.

11. 20 of the Highest Paying Jobs in the World That You Can Actually Do. URL: <https://www.slice.ca/money/photos/highest-paying-jobs-world/#!/Investment-Banker-Highest-Paying-Jobs-in-the-World> (дата звернення: 20.06.2020).

12. 21 Astonishing E-learning Statistics for 2020. URL: <https://techjury.net/blog/elearning-statistics/#gref> (дата звернення: 20.06.2020).

13. 100 Essential E-Learning Statistics for 2020. URL: <https://e-student.org/e-learning-statistics/> (дата звернення: 20.06.2020).

14. Distance learning solutions. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/solutions> (дата звернення: 20.06.2020).

15. Schools Responses to Covid-19: Pupil Engagement in Remote Learning. URL: <https://www.nfer.ac.uk/schools-responses-to-covid-19-pupil-engagement-in-remote-learning/> (дата звернення: 20.06.2020).

16. Survey: School engagement is surprisingly high, despite concerns about the future. URL: <https://dornsife.usc.edu/news/stories/3205/understanding-coronavirus-school-engagement-and-concerns/> (дата звернення: 20.06.2020).

17. Yuan L., Powell S.J. MOOCs and open education: Implications for higher education, 2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/265297666_MOOCs_and_Open_Education_Implications_for_Higher_Education (дата звернення: 20.06.2020).